

İNGİLTERE’NİN AKDENİZ SİYASETİ VE AKDENİZDE ÇIKAR
BÖLGELERİNİN OLUŞTURULMASI

*Gözde GÜMÜŞ
**Gizem ONAT YILMAZ
***Hasret YÜREKLİ
****Gülşen ÇAL
*****Özge KAR

Araştırma Makalesi

Makale Gönderme Tarihi

21. 09. 2023

Makale Kabul Tarihi

30. 10. 2023

Atf Bilgisi

Chicago: Gözde Gümüş, Gizem Onat Yılmaz, Hasret Yürekli, Gülen Çal, Özge Kar, “İngiltere’nin Akdeniz Siyaseti Ve Akdenizde Çıkar Bölgelerinin Oluşturulması”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 3, 2023, ss. 126-138.

Apa: Gümüş, G., Yılmaz, O. G., Yürekli, H., Çal, G., Kar, Ö. (2023), “İngiltere’nin Akdeniz Siyaseti Ve Akdenizde Çıkar Bölgelerinin Oluşturulması”, *International Journal of Eastern Mediterranean Studies*, Vol. 1, Issue: 3, ss. 126-138.

Özet

Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyıldan itibaren Akdeniz’de hakimiyeti kaybetmesi, bölgeye Avrupalı devletlerin ve özellikle de İngilizlerin gelişi dengeleri değiştirmiştir. Bu yüzyıla kadar Osmanlı Devleti’nin verdiği imtiyazlarla Akdeniz’de iş gören, ticaret yapan devletler bu tarihlerden sonra kendi hâkimiyetlerini sağlamanın ve hatta Osmanlıları Akdeniz’den çıkarmanın politikalarını geliştirdiler. İngilizler 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü garanti eden devletlerin başında yer aldı ve bu rolü ile Fransa’dan öne geçerek Akdeniz’de koloniler oluşturabilmenin yollarını aradı. Fransa ve Rusya’nın muhalefetinin yanı sıra Avusturya ve Almanya gibi aktörlerin de Akdeniz’e inne politikaları karşısında İngiltere Osmanlı Devleti’ni parçalamak ve toprakları üzerinde yeni piyon devletler kurabilmek için bir takım faaliyetlerde bulundu ve 1881 yılında Kıbrıs’ı işgal ederek bu niyetini açıkça gösterdi. 1878 Osmanlı Rus Harbini Berlin Kongresi’nde kendi lehine dönüştürerek Rusları ve Fransızları bölgede iş yapamaz hale getirdi. 1912’de başlayan Balkan muharebelerinde de Balkanları Osmanlılara karşı teşkilatlandırarak, Akdeniz’e çıkan yolları küçük balkan ülkelerini bağımsız kılarak Ruslar’a ve Avusturyalılara kapattırdı

Bu makalede İngiltere’nin Akdeniz’de tek kalabilmek için sürdürdüğü Osmanlı

* Öğretmen, Abdülkadir Özkan İlkokulu, egebatuv@gmail.com, Orcid no:0009-0008-1642-7224

** Öğretmen, Türkkonut Emel Önal İlkokulu, gissmo_87_07@hotmail.com, Orcid No: 0009-0002-8003-9492

*** Öğretmen, Abdülkadir Özkan İlkokulu, hasretyurekli@gmail.com, Orcid No: 0009-0009-7635-1046

**** Öğretmen, Abdülkadir Özkan İlkokulu, rosesyou.cal7@hotmail.com, Orcid no:0009-0001-1575-031X

***** Öğretmen, Alaaddin Keykubat İlkokulu, ant_ozge@hotmail.com, Orcid No:0009-0001-7578-2006

politikaları ve Balkan politikalarının sonuçları üzerinde durulacaktır

Anahtar Kelimeler: Akdeniz, İngiltere, Fransa, Balkanlar, Rusya, Osmanlı.

Abstract

The Ottoman Empire's loss of dominance in the Mediterranean since the 18th century and the arrival of European states, especially the British, in the region changed the balances. The states that operated and traded in the Mediterranean with the privileges granted by the Ottoman Empire until this century, developed policies to ensure their own dominance and even remove the Ottomans from the Mediterranean after these dates. Since the mid-19th century, the British have been at the forefront of the states that guaranteed the territorial integrity of the Ottoman Empire, and with this role, they sought ways to establish colonies in the Mediterranean, ahead of France. In the face of the opposition of France and Russia, as well as the policies of actors such as Austria and Germany to enter the Mediterranean, Britain carried out a number of activities to disintegrate the Ottoman Empire and establish new pawn states on its territory, and clearly demonstrated this intention by occupying Cyprus in 1881. He turned the 1878 Ottoman-Russian War to his advantage at the Berlin Congress, making the Russians and the French unable to do business in the region. In the Balkan wars that started in 1912, he organized the Balkans against the Ottomans and closed the roads to the Mediterranean to the Russians and Austrians by making the small Balkan countries independent.

This article will focus on the results of the Ottoman policies and Balkan policies that England pursued in order to remain alone in the Mediterranean.

Key Words: Mediterranean, England, France, Balkans, Russia, Ottoman.

Giriş

İkinci Balkan Muharebesi'nin hemen akabinde Fransız muharrirlerinden Charles Veley tarafından orijinal adı *Le Problème Méditerranéen*, yani *Akdeniz Meselesi* adıyla yazılan eser, kitabın mütercimi olan Yusuf Ziya tarafından *Anadolu'nun İstikbâlî ve Akdeniz Meselesi* adı altında neşredilmiştir.

Mütercim "ifade" kısmında Akdeniz meselesini Anadolu ve Suriye meselesi olarak görmekte ve bu sebeple Osmanlı Devleti'nin durumunu ortaya koyması açısından eseri tercüme ederek ilim âlemine kazandırmak istediklerini belirtmektedir.

Müellif Charles Veley, Akdeniz meselesinin Avrupa meselesi kadar eski bir mesele olduğunu belirtmekte ve bu meselenin düğüm noktalarını üç aşamada açıklamak ister¹.

1. Akdeniz'e penceresi olan ileri teknolojiye sahip devletler, bu denizde sahip oldukları hakları bir derece daha yukarılara taşımak ve korumak.
2. Akdeniz'le doğrudan teması olmayan ileri teknoloji sahibi devletlerin ise bu denizde bir nüfuz sahası temin etmek ve bunu her türlü vasıta ile korumak.

¹ Charles Veley, *La Problema Mediterranean*, Paris 1913, s. 5.

3. İleri teknoloji sahibi devletlerin yukarıdaki iki husus sebebiyle tehdit ettikleri küçük ve teknoloji olarak geri kalmış olan devletlerin bu devletlerin insafına terk edilmiş olması.

Meseleyi bu üç açıdan ortaya koyan müellif yaklaşık 10 seneden beri Akdeniz siyasetinde bu kanunların hâkim olduğunu belirterek, işte bu kanunlar Fransa'yı Marakeş'e sevk ettiği gibi orada İngiltere'nin muhalefetiyle karşı karşıya gelmesine de sebep olduğunu ve yine bu kanunların İtalya'yı Trablus'a sevk ettiğini ifade etmektedir. İngiltere'nin Mısır siyasetini ortaya çıkaran ve geliştiren husus kadar Adalar Denizi ile Suriye'de yeni yerleri işgal etmeye sevk edenin de yine bu kanun olduğunu ileri sürer. Almanya ve Romanya'nın bu denizde hem harbî ve hem de ticarî olarak yer almak istek ve arzusunu da yine bu kanunun kamçıladığını söyler².

Müellif, uzun zamandır dünya siyasetinden uzaklaşmış olması sebebiyle siyasetini ve donanmasını yeniden teçhiz eden İspanya'yı da Avrupalılar arasında yeni bir mevki kazanmaya mecbur eden şey ne ise İngiltere, Avusturya ve İtalya'ya yutulmamak için Balkan devletlerini gelişmeye mecbur eden şeyin de o olduğunu ifade etmektedir. Buna karşılık istilaya mukavemet edecek siyasî bir kudret kadar askerî teknolojiye de sahip olmadığı için Türkiye'nin Avrupa'dan silinmesine sebep olanın da yine bu kanun olduğunu söyler.

Müellif, bu kanunların Akdeniz üzerinde hükümran olmaya devam etmesi halinde söz konusu devletlerin burada ancak askerî kuvvet ve manevî nüfuzları olduğu sürece kalabileceklerini belirtmekteydi. Oysaki Türk yurdu gibi zayıf veya teknolojiden bi-haber ülkelerin sömürü düzenini kurmak yolunda ilerleyen ülkelere yem olacaklarını tahmin etmenin pek de güç olmadığını ifade etmiştir.

İşte bu kanun Avrupa devletlerini diğerleriyle rekabet ve çatışma haline getiren en önemli meselelerden biri olup, bu meselenin ehemmiyetini sadece bu kanunun ortaya koymasının yeterli olacağını bildirmekteydi.

Öyle ki Almanlar gibi Akdeniz'de asla bir limana sahip olmamış bir milletin dahi, bir Akdeniz siyasetinin olduğunu, bu siyasetin söz konusu devletin en önemli harici meselelerinden biri haline geldiğini söylemektedir.

² Veley, *a.g.e.*, s. 6.

Müellif, her geçen gün biraz daha gelişen ve kuvvetlenen Almanya'nın bu teşebbüsü karşısında, bir teknoloji devi olan İngiltere'nin dahi en ileri teknolojiye sahip gemilerini Malta'ya sevk etmeye ihtiyaç hissettiğini belirtir³.

Müellif, bütün bunların Akdeniz meselesinin ve onunla ilgili siyaset geliştirmenin her millet için neden mühim ve elzem olduğunu gösteren en önemli hususlar olduğuna işaret eder.

Müellifin yukarıda vermiş olduğu bu izahata rağmen, Akdeniz meselesinin tam olarak anlaşılabilmesi için bu hususların daha geniş bir şekilde izah edilmesinin önemine dikkat çeker. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Akdeniz meselesinde rol alan devletlerin her birinin hangi açıdan bu konuyla alakadar olduğunu ortaya koymak gerektiğini, bunun için de Akdeniz üzerinde söz sahibi olan her devlete ayrı bir bölüm ayırarak, konuyu 7 ayrı bölümde incelemeyi uygun bulduğunu ifade eder.

İngilizler Açısından Akdeniz Meselesi

İngilizler, çeşitli sebeplerle 1912 senesinde Akdeniz meselesiyle ilgili olarak krallıklarının siyasetini ve planlarını geliştirme yolunda önemli fırsatlar yakaladılar. Bu siyaseti açıkça ortaya koyan siyasiler Lord Greo (Lord Crewe), Sir Edward Grey ve Winston Churchill idi. Söz konusu politikacıların Akdeniz siyasetini anlayabilmek için İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz filolarının Akdeniz'deki hareket kabiliyetlerini ortaya koymak gerektiğini, bunun için de İngiliz basınında çıkan haberlerin yorumlanması gerektiğinin altını çizmekteydi⁴.

Bu iki devletin 1912 yılının ilk aylarında menfaatlerini muhafaza etmek için müşterek bir plan yaptıklarını, bu plan Fransa donanmasının Akdeniz'de, İngiliz donanmasının ise Atlas Okyanusu ve kuzey denizlerinde hareket halinde olmasını içermekteydi. Bununla ilgili olarak İngiliz matbuatından son derece ateşli yazılar yazıldı. 2 Temmuz 1912'de Lord Sulborn (Lord Selborne) Lordlar kamarasında konudan duyduğu memnuniyeti dile getiren bir konuşma yaptı. Bu konuşma Lord Garev tarafından cevaplandırılırken, aynı heyecan sebebiyle aksak yönleri üzerinde bile durulmadı. Bununla beraber ortaya çıkacak olan büyük masraf yanında, programın başarısının diğer devletlerle yapılacak olan askerî ittifaklara bağlı olduğunu, İngiltere siyasetinin ise bu tür ittifaklara kapalı olduğunu ifade etmekle yetinildiğini, bununla

³ Veley, *a.g.e.*, s. 7; Luigi Federzoni, "Hegemony in the Mediterranean", *Foreign Affairs*, Cilt: 14, Sayı: 3, (1936), s. 391.

⁴ Derek Mckay, H.M. Scott, *Büyük Güçlerin Yükselişi 1648-1815*, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul 2011, s. 84-85.

beraber İngiltere'nin böyle ittifakların dışında kalmasının da mümkün olamayacağını ifade ettiğini belirtir⁵.

Bu konuşma aslında İngiltere'nin ileri teknolojisine rağmen, Akdeniz'de ortaya çıkan paydaşlar karşısında içinde bulunduğu acziyetin de bir delili olarak da görülmüştür. Ancak İngiliz hariciyesi kadar amirallik dairesi de Akdeniz meselesiyle ilgili yeni plan ve projeler peşindeydi. Bu planların başında da İngiliz donanmasını kullanmadan, daha basit yollarla Akdeniz'deki İngiliz konumunu güçlü kılacak mevzular üretmek gelmekteydi.

Konuyla ilgili bir makale ele alan *Daily Grafik (Daily Graphic)*, İngilizlerin bu konumu elde edebilmek adına İtalya'ya bazı teklifler yapıldığını yazmaktaydı. Konuyla ilgili olarak 11 Temmuz'da Sir Edward Grey, avam kamarasında bir konuşma yaparak meselenin önemine dikkat çekmiş ve İngiltere'nin bu yeni konumunda başarıya ulaşmak için bazı fedakârlıklar yapılması gerekiyordu. Bunun da yapılabileceğini, ancak buna rağmen donanmalarının en azından orada kuvvet ve kudret bulan diğer ülke donanmalarıyla aynı teknolojiye sahip olunması gerektiğinin de altını çizmiştir. Diğer taraftan dikkat çektiği bir diğer önemli husus, şayet Akdeniz'de kalmak gerekiyor ise o takdirde Akdeniz'de bulunan diğer donanmaların hepsine karşı koyacak bir donanmaya ihtiyaç olduğuydu. Buna rağmen Akdeniz'in terkinin gerekmesi halinde ise bu denizle ilgili siyasette söz haklarının olamayacağını kabulüydü. Diplomatik olarak zorluklar içerisine düşülmesi halinde bunun da doğal bir netice olduğunun kabulü gerekecekti. Bütün bunlar Akdeniz'de bir şekilde kalmak gerektiğini göstermekteydi ve bunun için de bu denizde mutlak surette her yönüyle yeterli düzeyde olan bir donanma bulundurmanın zorunluluğuna...» dikkat çekmekteydi⁶.

22 Temmuz'da M. Winston Churchill hükümeti Malta'daki donanmayı geri çağırmıştır. Ancak bu durumun Akdeniz'den ayrılmak anlamına gelmiyordu. Tam tersine bu durum yeni ve daha güçlü olarak dönmenin bir provasası olacaktı. Ona göre eski sistem gemilerin geri çağrılarak, *Anonsbl Sistemine* sahip dört harp kruvazörünün oraya gönderilmesinin, Akdeniz için daha kuvvetli bir donanma inşasına kadar yeterli bir tedbir olacaktı. Bu sayede Malta'nın önemli bir Akdeniz üssü olmasına devam edileceğini, şayet Cebeli Tarık donanması olmasa bile bu donanmanın Akdeniz'deki görevini fazlasıyla yerine getirecek kabiliyette olduğuna inanılmaktaydı⁷.

⁵ Veley, *a.g.e.*, s. 11.

⁶ Veley, *a.g.e.*, s. 12-13.

⁷ Veley, *a.g.e.*, s.13-15.

Wiston Churchill'in kendi kruvazörlerinin teknolojisi kadar Fransa'nın vereceği desteğe de güvendiği aşikârdı. İngilizler kadar Fransızların da kendi mukadderatı için bu konuda yeterli tedbiri almaktan geri durmayacakları bilinen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında İngiliz siyasetinin Fransa olmaksızın bir işe yaramayacağı da mutlak bir gerçek idi.

İngilizlerin Fransa ile olan münasebeti, aslında kendi siyasetlerinin bir diğer şekilde ifade edilmesiydi. Çünkü Fransa'nın ortaya koyacağı tavır ne olursa olsun İngilizler bildiklerini okumaya devam edeceklerdi. Fransızlar İngilizlerin bu politikasını yakinen bildikleri için İngilizler ile yeni bir maceraya atılmak taraftarı değillerdi⁸.

Buna karşılık İngiliz siyaseti bazen Fransa ile hareket edilirken, bazen de başka bir cihete yönelerek, Fransa karşısında olmayı siyasetlerinin bir parçası olarak görürlerdi. Bu husus 11 Temmuz'da bizzat Sir Edward Grey tarafından ifade edilmiştir. Grey, İngiliz diplomasisinin durağan olamayacağını belirtmekte ve ortaya çıkan ittifaklara göre şekil alması gerektiği üzerinde durmaktaydı. Gerçekten de üçlü ittifak sebebiyle Rusya ve Fransa arasında ortaya çıkan tarafsızlık açıklamaları da bu meyanda İngilizler tarafından tereddütle karşılanıyor ve bu hususa işaret etmekteydi. İngilizler üçlü ittifaka açıktan taraftar olmadıkları gibi Balkan muharebesi esnasında dahi Rusya ve Fransa'dan uzak durmayı politik olarak bir gereklilik kabul etmişlerdi. Çünkü İngiltere, Avusturya ile Balkanlar üzerinde birlikte hareket etmenin menfaatleri açısından daha olumlu neticeler vereceğine inanmıştı⁹.

17 Ekim tarihli *Tan Gazetesi* (Tems) 'nin Viyana nüshasında çıkan bir habere göre İngiltere, Balkanlarda var olan Rus teveccühüne karşı Avusturya'nın yanında yer almanın yerinde bir karar olacağını belirtirken, 6 Kasım'da *Times Gazetesi* (le Times), Avusturya menfaatlerini savunmanın İngiliz siyaseti açısından son derece önemli olduğunu vurguluyordu¹⁰.

İngiltere, Avusturya menfaatlerini savunmak amacıyla Balkanlarda yer alırken, aynı zamanda Alman ve İtalyan diplomasisinin de birer parçası haline gelmek zorunda kalmıştı.

Bütün bunlara rağmen İran ve Moğol işlerinde Rusya ile İngiltere arasında ortaya çıkacak aykırılıklar mümkün mertebe olağan karşılanmaktaydı. Bununla beraber Akdeniz meselesinde Rusya ile yaşanacak çatışma İngiltere'yi en ziyade rahatsız eden meselelerden biri haline gelmiştir. Çünkü Rus filosunun Karadeniz boğazlarını kuşatmış olması İngiltere

⁸ Veley, *a.g.e.*, s.15-16.

⁹ Veley, *a.g.e.*, s.17.

¹⁰ Veley, *a.g.e.*, s.17.

için son derece sıkıntılı bir durumdu. Bundan Rusya'yı vaz geçirmenin güçlüğü her iki taraf için de en büyük sıkıntı idi¹¹.

Rusya bu konuda her ne zaman bazı şartlar ileri sürmüş olsa, İngiltere muhakkak bu hususta bir bahane ileri sürerek muhalefette kararlı bir tavır sergilemekteydi. Bununla beraber Rusya'nın bu arzusundan vaz geçmeyeceği de aşikârdı. Bir gün Rusların mutlaka Akdeniz'e çıkacağına ve orada İngiliz muhalefetine rağmen istediği üssü elde etmeye muvaffak olacağına inanan İngilizler mukabele edebilmek için Girit'i bir İngiliz adası haline getirmeyi son derece önemsiyorlardı. Hiçbir getirisi olmamasına rağmen, Girit'i Kıbrıs'a tercih eden İngiltere, Kıbrıs'ı elde etmesine rağmen 1878'den 1912'ye kadar Girit'in Yunanistan ile birleşmesi tezine işte bu Rus tehdidi sebebiyle karşı koymuştu¹².

Balkan muharebesinden sonra İngilizler bir atak yaparak Avusturya hükümetine, Balkan muharebesinde verdikleri destek karşılığında Girit'i istediklerini bildirdiklerinde, Yunanistan'ın Girit'i işgalinin Balkan muharebesi sonuçlarına bağlı olduğunu da dile getirmekten çekinmediler¹³.

İngiltere için Girit bir bakıma Kıbrıs'tan daha hayati idi. Söz konusu adanın bir taraftan Adalar denizine olan yakınlığı, diğer taraftan Asya kıtasını ve dolayısıyla boğazları kontrol ediyor olması onu diğer adalardan daha kıymetli kılıyordu. Girit'e yerleşecek devlet, Adalar denizi ile Akdeniz arasında meydana gelebilecek her türlü harekâtı rahatça kontrol edebilecek bir mevkie sahip olabilecekti. Hele hele boğazlardan geçmek zorunda olan Rusya'nın da bu sayede kontrol altında tutulabilecek olması bu önemi bir kat daha artırmaktaydı¹⁴.

Şayet bu işgal İngiltere tarafından gerçekleştirilebilirse, o takdirde Çanakkale boğazından İskenderun Körfezi'ne kadar bütün Asya sahilleri buradan kontrol edilebilecekti. Bu durumda geride kalan son Türk topraklarının taksimi meselesi de bir müddet daha ertelenebilir ve böylece İskenderun körfezi ile Süveyş kanalı arasında mesele kendi lehlerine tamamen değişmiş olurdu¹⁵.

¹¹ Veley, *a.g.e.*, s.18.

¹² Veley, *a.g.e.*, s.19.

¹³ Veley, *a.g.e.*, s.19.

¹⁴ Veley, *a.g.e.*, s.21.

¹⁵ Veley, *a.g.e.*, s.22-23.

Suriye'nin de bu açıdan büyük bir önemi vardır. Arazisinin verimliliği ve sahip olduğu mevki sebebiyle burası birçok devletin arzu ettiği bir mevki olmuştur. Bu sebeple El-Cezire, İran ve Hindistan'a açılan Suriye kapısının başka bir devlet eline düşmesine İngiltere'nin asla müsamaha etmeyeceği gibi, Suriye ve Arabistan'ı Mısır'ın bir parçası olarak görmek alışkanlığını bu sebeple sürdürmek isteyecektir¹⁶.

İngiltere'nin bu politikası kendi devlet adamları kadar Mısırlı devlet adamlarından Ali Bey Kemal (Ali Bey Kamel) tarafından da yakinen tetkik edilmiş ve 24 Eylül 1910 senesinde neşrettiği bir metinde Mısır, Filistin ile beraber Suriye'nin anahtarı olduğu gibi, Cidde yoluyla Mekke'ye ulaşmak ve İslamiyet'in kutsal mekânlarını kontrol altında bulundurmak için önemli bir anahtar olduğunu ve burasının Hindistan ile Ortadoğu'nun elde tutulması için gereken tek merkez olduğu gerçeğine ulaşmıştı. Ona göre¹⁷;

«Britanya hâkimiyeti için Mısır kıt'ası ilk hatve-i istilâdan başka bir şey değildir. Bu korkuları rüya ve masalsı add edersiniz; nâ-kâbil ta'mir netayicini ihâta ve izâha çalıştığım Britanya hâkimiyeti planlarının hepsi şimdiden çizilmiş ve alâmetleri vaz' edilmiştir. Çok noktalarda icraat bile başlamıştır. Mısır'ı Suriye'ye rabt edecek, Kudüs'ül-'Arîş'e birkaç saatlik mesafe yapacak olan şimendifer ya'ni Bonapart'ın ve Mehmet Ali'nin meş-yi istilâ-kârisinin daha gâlebâne ü müzaffarâne yeniden hayz-i hakikate çıkması derdest-i tetkiktir. Demir rayların vaz'î kariben muhtemeldir. Eğer basîret ve intibâh üzere olmazlar ise Katolikler, Ortodokslar birgün Mevlid-i İsâ üzerinde İngiliz bayrağının temevvücünü göreceklerdir.

Hadisât pek bedîhî bir sûretde isbât eder ki İngilizler Mısır ve Sudan'ı üss'ül-harekât ittihâz etmekle bir kadîmin merkezine hâkim bi'l-cümle mevâki' sevk'ül-çeyşiyeyi istilâdan ibâret olan mesâ'yilerine başlamış oldular.

Kuvvetleri seyr ü harekettedir. Eğer Avrupa diplomasisi onları Nil Vadisi'ne hâkim olmakta serbest bırakmazsa artık seyr ü harekette bulunan bu kuvvâyı hiçbir şey tevkîf edemez.»¹⁸

Bu hususta hatırı sayılır bir yol alan İngiliz planı bu tarihten sonra çok hızlı bir gelişme göstererek, diğer ulusların karşı koyamayacağı bir mevkie ulaştı. Temmuz 1911'de Lord Kişner (Lord Kitchener), Mısır'ın tam olarak ele geçirilmesi sebebiyle Malta'da bulunan komiserliğin tereddütsüz Kahire'ye nakledildiğini, bunun da Asya'nın batısındaki hadiselere

¹⁶ Veley, *a.g.e.*, s.23.

¹⁷ Veley, *a.g.e.*, s.23.

¹⁸ Veley, *a.g.e.*, s.23-24.

daha yakından ve daha güçlü bir şekilde müdahale edilmesi maksadına dayandığını belirtti. Bu gerekçe ile İngiliz mesaisi tamamen Mısır'da tecelli etmeye başladı. İşte Lord Kişner'in izah ettiği bu mesai tam da Ali Bey Kemal'in 24 Eylül 1910 tarihinde Brüksel Kongresi'nde izah ettiği meselenin ta kendisiydi. Ali Bey Kemal'in bu makalesi onun Lord Kişner'in adamı olmakla suçlanmasına sebep teşkil edecek derecede aynı ifadeleri taşıyordu ki, makalenin devamında eğer Türkiye sükût ederse, Mısır onun yerini alabilecektir. Hidiv'in hilafet makamına oturtulmaması için hiçbir sebep yoktur. Bu hayali bir arzu gibi olsa da gerçekleşmesi halinde Mısır hem Hicaz'ın hem de Mekke'nin hâkimi durumuna gelecektir. Öyleki 94 milyon Müslüman tebaaya sahip olan Büyük Britanya'nın desteğinin olması halinde bu hülyanın hayata geçmemesi için bir engel görünmüyordu. Her Mısırlının aklından geçen bu hülya ile geçmişte var olan Mısır İmparatorluğu'nun kurulması için de bir imkân tanınmış olacağına inanılıyordu¹⁹.

Bu sayede geçmişte olduğu gibi Suriye ve Filistin Kahire'nin idaresine girecek olup, Türklere karşı isyan eden Yemen kabilelerinin de İngilizler tarafından itaate alınması halinde bütün Arabistan bir damla kan dökülmeden Mısır'a ilhak olunmuş olacaktır.

Lord Kişner'in bu programı pek çok Mısırlı arasında büyük heyecan oluşturmuştu. 1908 senesinde Osmanlı inkılabından sonra Mısır'da cereyan eden milliyetçi ve vatanperver akımlar bu hususta Londra hükümetini ciddi ciddi düşündürmeye başlamıştı. Bu halin kendi siyasetlerine de büyük zararı dokunacağı düşünülerek, bu duruma bir son verilmesi için harekete geçilmesine karar verilmişti. Ancak ne Mısır milliyetçileri memnun edilebildi, ne de şiddetle bunu bastırmak mümkün olabildi. Bu sebeple İngiliz menfaatleri lehine Mısır'ın dikkatlerinin başka yönlere çekilmesine karar verildi. 1912 Temmuz'unda *Depiş Gazetesi* (*La Dépêche*)'nde çıkan bir yazıda, birkaç aydan beri Lord Kişner'in Mısır milliyetçileri hakkındaki siyasetini ertelediği görülmektedir²⁰.

Onların karşısında olmak yerine onları kendisine çekmek için çeşitli vasıtaları kullanarak bir Mısır ittifadı ve Arabi hareketi icat etmeye çalışmıştır. Bu politika Mısır milliyetçilerine dışarıda fetih hareketleri yapma ümidi vermek ve onların ihtiraslarını Mısır'ın dışına çekerek, Suriye ve Arabistan ile uğraştırmak ve böylece İngiltere'yi bir düşman gibi görmelerini önlemeyi hedeflemekteydi²¹.

¹⁹ Veley, *a.g.e.*, s.25.

²⁰ Veley, *a.g.e.*, s.27.

²¹ Veley, *a.g.e.*, s.27.

Ancak Balkan buhranı İngilizlerin bu oyununu bozdu. 3 Eylül'de Fransız gazeteleri, Londra'nın Mısır'ı kendi himayesinde bir krallığa dönüştürmek istediğini haber veriyordu. Sözde İngiltere kapitülasyonların kaldırılması için Fransa ve İtalya'nın olurlarını almış ve Türkiye'ye tazminat olarak 20 Milyon İngiliz lirası vermeğe hazırlanıyordu. Bu tazminat ödendikten sonra Hidiv "Şah" ünvanı alarak, Mısırlıların gururu tamir edilmiş olacaktı²².

Oysaki İngiltere kadar, Hidiv'in de Osmanlı hanedanı elinde bulunan "hilafeti" elde etmek arzusuyla bütün bu politikaları ürettiği bilinen bir gerçektir. Hilafetin elde edilmesi halinde İngiltere bütün İslam âlemi üzerinde nüfuz elde etmekle kalmayacak, hilafetin Kahire'ye nakli halinde Mısır Hidiv'i hilafet makamına oturtularak, İngiltere'nin istediği gibi hareket etmekle vazifeli kılınacaktı. Böylece Hindistan'dan İran'ın güneyine ve nihayet Sudan'da hâkimiyetini tahkim ederek, Müslüman tebaa üzerinden diğer devletlere karşı istediğinde genel bir cihat açma kabiliyetine erişmiş olacaktı²³.

Balkan muharebesi de işte bu politikanın üzerine inşa edilmişti. *Jurnal Gazetesi* (Le Petit Journal)'nin 9 Kasım 1912 tarihli beyanatında, Mısır Hıdivinin kendisini halife olarak ilan etmek niyetinde olduğunu, bunun temelinde ise hilafetin 1517 yılında Mısır'dan gasp edildiği görüşünün yattığı ifade edilmekteydi. Bir gün sonra ise *Perogra Gazetesi* (Le Journal Le Progrès)'nde çıkan bir başka haber, Türkiye'nin şimdiki durumu Arabistan'ın kilidini elinde tutan Suriye'nin işgaline Mısır mecbur bırakılmaktadır. Bu sebeple Mısır hükümeti Suriye'nin aydın ahalesinin başka bir devlete terk edilmesine müsaade etmeyeceğini beyan etmekte olduğu iddia edilmekteydi²⁴.

17 Kasım'da Ajans Havas (l'agence Havas)'ta yayınlanan bir başka makalede, Suriye ahalesinin Türkiye'den bir beklentisinin kalmadığı ve büyük ekseriyetin Fransa'ya meylettığı, hatta Katolikler ve özellikle çoğunluğu Müslümanlardan oluşan büyük bir kitlenin İngiltere'den ziyade Fransa'yı davet konusunda hem fikir olduğu ifade edilmekteydi. Suriye için geçerli olan bu halin aslında Mısır için de geçerli olduğunu belirten makale, bu sebeple İngiltere'nin vakit kaybetmeden Suriye'yi işgale hazırlanmakta olduğunu, bir İngiliz memurun bu sebeple Suriye'de bulunduğu iddia edilmekteydi²⁵.

²² Veley, *a.g.e.*, s.27.

²³ Veley, *a.g.e.*, s.27.

²⁴ Veley, *a.g.e.*, s.28.

²⁵ Veley, *a.g.e.*, s.29.

Bütün bu ifşaat aslında büyük bir planın bir parçası olarak ortalığa saçılmaktaydı. 1910'da İngilizler ile Fransızlar arasında yapılan paylaşımın bir uzantısı olan bu plan, İngiltere'ye Cebel-i Tarık'tan Malta'nın batısına kadar olan alanda büyük bir hâkimiyet sahası temin edeceği gibi, Kahire'yi Ümit Burnu'na bağlamayı amaçlayan Afrika planı nasıl sabırla yürütülüyor ise, Asya'da da benzeri ve ondan hiç aşağı olmayan bir plan tamamlanmak üzereydi. Buna göre Kudüs'e ulaşmak için El-Ariş'ten hareket edecek bir şimendifer ile İngiliz hükümeti Basyar (Bassorah)'a ve oradan da İran'ın güneyini geçerek Delhi'ye ve Kalküta'ya kadar uzanacaktı. İngiliz hükümeti bu hattın tamamen kendi kontrollerindeki arazide olmasını da arzu etmekteydi. Bu arzu sebebiyle Suriye'nin veya güney Suriye ile Arabistan'ın ve Şattü'l-Arab havzasının İngiliz hükümeti işgaline alınmasının zaruretini ortaya koymaktaydı. İran'ın güneyi hususunda ise Ruslarla İngilizlerin çok önceden anlaştığı bilinen bir husustu²⁶.

Böylece İngilizler, Asya ve Afrika müstemlekelerini birbirine bağlamış olacaktı ve Nil'den İrvadi'ye, İskenderiye'den ise Singapur'a kadar bir araziye doğrudan hâkimiyetinde bulundurmuş olacaktı²⁷.

İngilizlerin hayal ettikleri bu arazinin elde tutulması aslında bir imparatorluk kurma emelinden cereyan etmiyordu. Tamamen bir zaruretin sonucuydu. Çünkü El-Ariş'ten Delhi'ye kadar olan yol Hindistan'a giden en kısa yol idi. Bu yolun İngiliz arazisinden geçmesi halinde, Hindistan milliyetçilerinin İngiltere'nin Hindistan hâkimiyetine karşı ayaklanmaları halinde İngiltere'ye büyük avantaj sağlayacaktı. Bu sebeple sadece El-Ariş'i elde bulundurmak değil, Suriye'nin de İngiltere elinde olması gerekiyordu. Aksi halde Arabistan'ın kuzeyindeki çöllere hapis olunan demiryolunun işletilmesi mümkün olmayacağından, bu yolun daha kuzeye taşınması imkânı da bulunamayacaktı²⁸.

Bütün bu plana karşılık İngiltere'nin hedeflediği bu arazi Beyrut, Lübnan, İskenderun ve Halep arazisini içermemekteydi. Çünkü istila olunacak memleketlerin hududu Akka'da sona erecek olsa da İngiltere'nin menfaati ve emelleri bu yeni yol sayesinde tam olarak muhafaza edilmiş olacaktı. Bu planın uygulanmasına tek engel vardı ki, bu da geçmişten beri Suriye üzerinde emelleri olan Fransa ile bu konuda henüz bir mutabakata varılmamış olmasıydı. Ancak kesin olan husus 1912 Aralık'ta İngiltere ile Fransa arasında yapılan

²⁶ Veley, *a.g.e.*, s.30.

²⁷ Veley, *a.g.e.*, s.30.

²⁸ Veley, *a.g.e.*, s.31.

diplomatik müzakereler, İngiltere'nin Filistin toprağını işgal etmek niyetinin kesin olduğunu ve bu noktada Fransa'ya asla müsaade etmek niyetinde olmayacağını ortaya koymaktaydı²⁹.

Oysaki Suriye veya sadece Filistin'i işgal etmek için Fransa'nın rızası yeterli değildi. Çünkü Rusya ve bilhassa Almanya'nın bu noktada dışarıda tutulması imkânsız gibi görünüyordu. Nitekim bu iki devletten biri dinî, diğeri iktisadî sebepler ile Suriye'nin fethine hazırlanıyordu. Bu sebeple İngiltere'nin bu politikasına pek de sıcak bakmayacakları aşikârdı³⁰.

Sonuç

Bütün bu çıkar çatışmalarını birbirinden ayırarak değerlendirmek mümkün görünmemektedir. Gerçekte Akdeniz'de cereyan eden bu çatışma devletleri birbirleriyle mücadeleye sevk ederken, mesele kendi içinde taraftarı olmayan bir şekilde de bürünmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun hayatını sürdürmesini sağlayan bu kanun, pek çok noktada Akdeniz düzenini ve şimdiki durumunu da korumaktadır. Devletlerin gösterdiği hırs, tamahkârlık ve rekabet, birbirlerine eşit kuvvetlerin doğmasına sebep olacak ve düzenin devamı mümkün olacaktı³¹. Ancak bu düzen o kadar imkânsızdır ki, ortaya çıkacak yeni bir unsurun müdahalesi onu yok edecek şekilde tahrip etmekle tehdit edecektir³².

Özet olarak denilebilir ki, Balkan müttefik heyetlerinin kazandığı zaferler, Akdeniz noktasında doğu meselesini alt üst etmiş ve Avrupa devletlerinin harici siyasetlerini yeniden kurmaya zorlamıştır. Eğer zafer kazanılması halinde Balkan müttefikleri çökmek yerine kuvvetlerini birleştirerek Avrupa'nın güney doğusunda faal ve kuvvetli bir imparatorluk tesis etme imkânına sahip olurlarsa Akdeniz düzeni de tehdit altına girecektir. O zaman mecburi olarak bu düzen başka bir plan üzerine tesis edilecek ve tamamen yok olmamak için biraz tadilata muhtaç kalacaktır. Yarın Rusya'nın, Almanya ve hatta Yunanistan'ın rolü bu duruma göre bugünkünden daha farklı olabilecektir³³.

Akdeniz meselesine bir bakmak gerekirse, bu mesele durgunlaşmak yerine giderek daha hareketli ve kargaşa içinde kalmaya meyillidir. Akdeniz üzerinde kurulması düşünülen

²⁹ Veley, *a.g.e.*, s.31-32.

³⁰ Veley, *a.g.e.*, s.32.

³¹ Veley, *a.g.e.*, s.111.

³² Veley, *a.g.e.*, s.111.

³³ Veley, *a.g.e.*, s.110-111.

yeni ve büyük yol, Ümit Burnu'ndan Kahire'ye, Üsküdar'dan Basra (Bassorah)'ya, İskenderiye'den Basra'ya ve Kalküta (Calcutta)'ya kadar uzanmakta ve bu merkezler arasında kurulacak ticarî yol daha büyük bir ehemmiyet kazanmaktaydı³⁴.

Akdeniz'in bugün hangi noktada eski ehemmiyetini muhafaza ettiğini tayin etmek gerçekten büyük önem arz etmektedir. Bu deniz sadece üç âlemin ortak noktasını teşkil etmekle kalmıyor, orada başlayan ve oraya uzanan yolların arz ettiği önem, bu yollara sahip olanların nüfuzunu Asya ve Afrika'nın bütün parçalarına kadar taşımasını sağlayacaktır³⁵.

³⁴ Veley, *a.g.e.*, s.111-112.

³⁵ Veley, *a.g.e.*, s.112.